

WILHELM RÖPKE – VÄRD ATT ÅTERUPPTÄCKA PÅ 1990-TALET

CARL JOHAN LJUNGBERG

Wilhelm Röpke var en ekonom som såg med humanistiska ögon på ekonomin och insåg tidigare än andra betydelsen av ett småskaligt samhälle som byggs upp kring de små gemenskaperna och nätverken.

Bland dagens samhällsvetare är han möjligen inte känd. Men Wilhelm Röpke gjorde insatser inte bara på ekonomins många specialfält. Han gav som rådgivare till Konrad Adenauer och det "tyska undrets" skapare även sin idé om hur den fria marknaden kan förhöja livet och göra det mer personligt och människovärdigt.

Röpke ägde som hans aktuella biograf Roland Hahn påpekar, vida ekonomiska kunskaper och skarp analysförmåga. Han förmådde samtidigt förena dem med mänsklig insikt och framsynthet, något som vann gehör i Europas luttrade stämningar strax efter kriget. Så snart tillväxten kommit igång och välståndet började anses som en lösbar fråga ställdes visserligen andra röster i centrum. De-

CARL JOHAN LJUNGBERG är
Ph D och konsult.

batten blev åter påtagligt snäv. Men i det komplicerade 90-talssamhället kan tiden psykologiskt vara mogen för den tysk-schweiziske national-ekonomens visioner att påverka oss på nytt.

Hämmande storkapitalism

Wilhelm Röpke såg med humanistens ögon på ekonomin. Vinstgivande verksamhet kan som bäst utgöra ett medel till mognad och självinsikt. I botten hade han gedigna kunskaper om penning- och utrikeshandelsteori. Röpke såg ingen ekonomisk utveckling som rent ödesbestämd. Viljan och värdena kan styra och präglade den. De styrande hade dock ofta fattat fel beslut. Röpke menade t ex att den tyska storindustrin och den politiska centralismen var missfoster. De hade även samma rötter – i den preussiska reglerings- och tullpolitik som främjade industriell kartellbildning men hämmade eller slog ut små företag. Snart kom denna storkapitalism att kväva den fria tävlan mellan

företagen – men detta skedde enligt Röpke alls inte oundvikligt, som Marx m fl hävdade, utan genom en medveten och oklok politik.

Monopol, mammutkoncerner och massfabrikation uppstod. De gav många tyskar en känsla av framsteg, och alstrade bevisligen jätteförmögenheter. De banade tyvärr också väg för oöverskådlig proletarisering och främlingskap i Tyskland.

Hade Weimar-regeringen däremot systematiskt låtit en öppen ekonomi bildas med fritt tillträde, oinskränkt tävlan och tullfrihet, skulle denna centralism med åtföljande känslor av utanförskap nog ha kunnat undvikas, menade Röpke. En ny tillförsikt hade kunnat uppstå. Nationalsocialister och kommunister skulle inte ha vunnit gehör. I grannlandet Schweiz, dit Röpke själv flyttade, blomstrade sedan länge de små och medelstora familjeföretagen. Makten delades och begränsades även genom de federativa enheternas inflytande. Även schweiziska låginkomsttagare ägde en

buffert mot sjukdom via eget sparande. Socialstaten kunde därmed hållas begränsad. Städerna hade inte blivit orimligt stora, och många bodde i gröna miljöer. Främst var allt detta möjligt därför att viljan till ett småskaligt system förelåg.

Wilhelm Röpke anade tidigt hur det skulle gå också med den tyska demokratin. När 1920-talets politiker delade ut statsbidrag, ingrep i företagen och gynnade karteller varnade han. Och när Hitler 1930 började tala om att statsstyrning är mer tidsenlig än marknadens fria tävlan, fick Röpke ta konsekvenserna av sin ekonomisk-politiska opposition och fly ur landet. Han kom att tillbringa några år som professor vid universitetet i Istanbul, varefter han fick en professur i Genève. Som en klassisk liberal i exil, vilken såg ekonomins mål i individers mognad och familjers lycka, togs Röpke till heders i Tyskland 1945. Då blev han nära rådgivare till förbundskansler Adenauer och finansminister Erhard. I verk som *Civitas humana* och *Bortom utbud och efterfrågan* gav han sina idéer spelrum.

Nödvändigt statsmannaskap

Wilhelm Röpke engagerade sig livfullt bl a i det klassiskt liberala ekonomiskällskapet *Mont Pèlerin Society* där han samarbetade bl a med Friedrich Hayek och Ludwig Mises. Sällskapet blev med sitt i början breda idéutbyte en motvikt mot de kollektivistiska strömningar som svepte över Europa efter 1945. Men – även hos vissa liberala samhällstänkare fann Röpke

ett allvarligt fel. I all sin goda kritik av den stela förnuftsstron bländades de menade Röpke (även en nyskapare som Adam Smith) av tanken, att bara man röjer hinder ur vägen kan en fri ekonomi skapa ekonomisk och kulturell harmoni. Det är dock inte riktigt så. Regleringar har visserligen inget egenvärde. Men ekonomin är heller inget slutet system. Det krävs tvärtom statsmannaskap i meningen inlevelse, förmåga att intuitivt urskilja problemen, också i den mest liberala, mest decentraliserade stat. Även ett kapitalistiskt samhälle måste infattas i en ram av måttfullhet, av vanor, traditioner och identifierande familjer för att godtas av människorna. Annars röstar de i sin förtvivlan lätt fram maktbävare som trots löften om trygghet påskyndar kollektivisering och tvång.

Röpke citerade gärna Eli F Heckscher, den svenske nationalekonomen som inför motstridiga krav på socialism och fritt lopp rådde de ansvariga "att varken hejda händelseförloppet eller lämna det oreglerat utan i stället kanalisera det". Staten borde skydda det fria varu- och tjänsteutbytet spelregler men överlåta själva arbetet till den fria tävlan. Röpkes praktiska idealvärld var den lilla schweiziska byn i Berner Mittelland, där några tusen människor bor, trivs och försörjer sig, utöver på ett tekniskt utvecklat jordbruk även på innovativ småindustri och förnyat hantverk samt erbjuder tjänster, vartill de lägger pengar på musikutbildning och kultur. Bara att fler

kan bo mellan stad och land riktar en dödsstöt mot kollektivismens rast- och rotlöshet och leda, menade Röpke som medvetet såg "suburbaniserade" småhusområden som storstädernas medtävlare.

Modern frihet

Även om Röpke förordade de åtgärder som förknippats med "das Wirtschaftswunder", varnade han för den tro på tillväxt utan mening som spreds i Förbundsrepubliken. Han startade sitt eget "tvåfrontskrig såväl mot försvararna av en urartad marknadshushållnings status quo som mot kollektivisterna av alla grader och arter." Som en av de första utpekade han också EG:s överorganisering och hävdade den federativa, subsidiära principen långt innan dessa uttryck blev allmängods. (Vad han skulle ha ansett om EMU är förstås intressant att begrunda). I den bok som på svenska heter *Bortom utbud och efterfrågan* gav Röpke sin tilltalande vision av modern frihet. Sådan frihet föds och lever i det marknadssamhälle som är starkt och förändringsvilligt, just därför att det bärs av individer med självbehärskning och långsiktiga tänkesätt. Och – därför att det vilar i vad vi skulle kalla den "lilla världens" vardagliga lugn. Allt detta är väl förenligt med, ja, förutsättningar för att säkra rättvis tävlan och lika startchanser.

Att Röpke numer sällan nämns antyder kanske, att man skyggar för att som han sätta in ekonomin i dess mänskliga sammanhang. Wilhelm

Röpke ger oss en tankeställare, därför att han som liberal kunnigt tog itu med etiska frågor – och därför att hans föräring om hur det går då de försummas i så hög grad besannades.

Var då Röpke en socialromantiker, främmande för en modern värld med dess massinflytande och växande marknader, frågar Roland Hahn till sist. Nej, det var nog tvärtom. Röpke såg framsynt vad som var på gång. Han anade farorna hos det slags ekonomisk-utopiska drömmeri, som om det får prägla besluten gör både människor starkt besvikna och föder den uppgivenhet som alstrar centralism. Han fann det ironiskt att de västmakter som satt in sådan kraft på att bemöta angreppen mot friheten när freden vunnits själva tycktes oförmögna att hejda kolossalekonomin att rycka framåt. Det var för Röpke den storskaliga ekonomins bakomliggande moral, eller brist på moral, som i samtiden oroade honom mest. Hos Keynes såg han mindre den felräkande ekonomen eller cyniske spenderaren och mer den mot framtiden likgiltige, lojt urskuldande sig med ett *In the long run we are all dead*.

Vann Adenauers öra

Det är ingen slump att Röpke snart vann förbundskansler Adenauers öra. Gemensamt sökte de eftersträva ett nytt Västtyskland där de små industriidkande delarna i Rhenlandet blev tyngdpunkt (med huvudstaden Bonn), medan de östra delstaternas storskaliga ideal medvetet tonades ned. Katoliken Adenauer kunde lätt

förstå och dela Röpkes synpunkter om familjen och det sociala sammanhanget. När det f d Östtyskland som nu vitaliseras och åter integreras ekonomiskt, sker det tänkvärt nog just i den röpke-adenauerska småskalighetens tecken. Småindustrin i Sydtyskland börjar på motsvarande sätt få sitt värde erkänt i takt med att ett flexibelt och mänskligt förnyande arbets-klimat efterlyses.

En del värjer sig i Sverige för idéer som Röpkes och menar att en politik som främjar små företag måste vara idémässigt neutral. Det gäller bara att vidta de tekniska reformerna, i skatter, arbetsrätt och så vidare. Ingen förnekar väl att sådana reformer behövs. Frågan är bara, om man vinner det väljarstöd som de kräver utan en uttrycklig idé om varför en miljö som gynnar den ekonomiska lilla världen är så viktig. En fri ekonomi jämföras nämligen ofta – felaktigt, men begripligt – av gemene man med egoism, eller snäva vyer. Den som vill ändra på dessa synsätt och rehabilitera ekonomin måste ha moralisk fantasi. Röpke själv sammanfattade sina grundläggande värden så: "Marknadsekonomin och den sociala politiska friheten med den, kan växa bara som del i och under beskydd av ett borgerligt system. Det innebär ett samhälle vari vissa grundvalar godtas och färgar hela mönstret av sociala band: individuella insatser och ansvar, absoluta normer och värden, oberoende byggt på självägande, klokhet och djärvhet, kalkylerande och sparande, viljan att ta ansvar för

sitt eget liv, samstämdhet med samhället omkring en, familjekänsla, känsla för tradition och generationernas samband parat med en öppen syn på samtid och framtid, rätt slags spänning mellan individ och samhälle, fast moralisk disciplin, respekt för pengars värde, modet att sköta sina uppgifter i livets vändningar, en känsla av sakers naturliga sammanhang, och en fast värdeskala."

Viktig hållpunkt

Tycker någon att detta låter småborgerligt eller föråldrat kan man tänka på att de trots allt innebär en betydande spärr mot många av de galenskaperna och felgreppen som så ofta är stoff för medier och debatt. Med mer skolning till sådana egenskaper som dessa, i en skola som inte föraktar sina klassiker utan tar fasta på de insikter som litteratur och historia kan ge får både ekonomin och politiken en viktig hållpunkt. Människor som är fria i anden och kan forma sitt liv med fantasi blir sannolikt också goda aktörer i samhället och på marknaden. Röpke insåg detta. En gång när en ekonomkollega påpekade hur oekonomiskt det är att odla grönsaker i egen täppa svarade han ungefär: "Ja kanske är det det, men medge att det är ett mycket bra sätt att frambringa mänsklig lycka!"

Inlägget utgår från boken: Roland Hahn: Wilhelm Röpke. Sankt Augustin bei Bonn: Academia Verlag-Friedrich-Naumann-Stiftung, 1997. Reihe Denker der Freiheit, Nr 2. 56 s.